

Wassily Kandinski

Αποσπάσματα από το βιβλίο του «Τέχνη και Καλλιτέχνες»

Αν υπήρχε κατ' αρχήν ζήτημα Μορφής, θα έπρεπε να είναι δυνατή και η απάντησή του. Και όλοι όσοι θα γνώριζαν αυτή την απάντηση, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν έργα Τέχνης. Την ίδια, δηλαδή στιγμή δεν θα υφίστατο Τέχνη. Για να μιλήσω πρακτικά: το ζήτημα της Μορφής αλλάζει στην ερώτηση: ποια μορφή να εφαρμόσω σε αυτή την περίπτωση, για να φθάσω στην αναγκαία έκφραση τού εσωτερικού μου ενεργήματος; Η απάντηση σε αυτή την περίπτωση είναι πάντοτε επιστημονικά ακριβής, απόλυτη – ενώ σε άλλες περιπτώσεις σχετική. Αυτό σημαίνει ότι μια μορφή που είναι η καλύτερη για μια περίπτωση, σε μίαν άλλη μπορεί να είναι η χειρότερη. Τα πάντα εν προκειμένω εξαρτώνται από την εσωτερική αναγκαιότητα, μόνη της, η οποία μπορεί να φτιάξει σωστά μια μορφή. Και μια μορφή μπορεί να έχει σημασία για περισσότερες περιπτώσεις μόνον όταν η εσωτερική αναγκαιότητα επιλέγει υπό την πίεση τού Χρόνου και τού Χώρου επιμέρους μορφές συγγενείς μεταξύ τους. Αυτό όμως δεν αλλάζει τίποτε στη σχετική σημασία της Μορφής, επειδή η και σε αυτή την περίπτωση σωστή μορφή, μπορεί να είναι εσφαλμένη σε πολλές άλλες περιπτώσεις.

Οι κανόνες που έχουν ήδη ανακαλυφθεί στην παλαιότερη Τέχνη και αυτοί που θα ανακαλυφθούν στο μέλλον και στους οποίους οι ιστορικοί της Τέχνης έχουν αποδώσει υπερβολικά μεγάλη αξία, δεν είναι γενικοί κανόνες: δεν οδηγούν την Τέχνη. Όταν ξέρω τους κανόνες τού μαραγκού, θα μπορώ πάντα να φτιάξω ένα τραπέζι. Ας μην είναι, όμως, ποτέ βέβαιος, όποιος ξέρει τους υποτιθέμενους κανόνες τού ζωγράφου, ότι μπορεί να δημιουργήσει ένα έργο Τέχνης.

Αυτοί οι υποτιθέμενοι κανόνες που σύντομα θα οδηγήσουν στη Ζωγραφική στην κατασκευή ενός “Generalbass”, δεν είναι τίποτε άλλο παρά η γνώση της εσωτερικής ενέργειας των επιμέρους μέσων και των συνδυασμών τους. Αλλά δεν θα υπάρξουν ποτέ κανόνες δια των οποίων θα μπορέσουμε να φθάσουμε μια ακριβή και, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, αναγκαία εφαρμογή της μορφικής ενέργειας και τού συνδυασμού των επιμέρους μέσων.

Το πρακτικό αποτέλεσμα: Ας μη πιστεύουμε ποτέ τον θεωρητικό (ιστορικό της Τέχνης, κριτικό κ.λ.π.) που ισχυρίζεται ότι ανακάλυψε κάποιο οποιοδήποτε, αντικειμενικό λάθος σε ένα έργο.

Επιπλέον: το μόνο που μπορεί να ισχυρισθεί με όλο του το δίκιο ο θεωρητικός, είναι ότι δεν έχει γνωρίσει μέχρι τώρα αυτή ή εκείνη την εφαρμογή τού μέσου. Επιπλέον τούτου: οι θεωρητικοί που ξεκινώντας από την ανάλυση των ήδη υφισταμένων μορφών, ψέγουν ή επαινούν ένα έργο, είναι οι πλέον επιζήμιοι πλάνοι – χτίζουν τοίχο ανάμεσα στο έργο και τον αφελή θεωρό.

Ξεκινώντας από αυτή την άποψη (η οποία δυστυχώς είναι η μοναδική δυνατή) η κριτική της Τέχνης είναι ο χειρότερος εχθρός της Τέχνης.

Ο ιδανικός τεχνοκριτικός δεν θα ήταν, λοιπόν, ο κριτικός που θα ζητούσε να ανακαλύψει «λάθη», «πλάνες», «αγνοίες», «δάνεια», κ.λ.π. αλλά αυτός που θα ζητούσε να νιώσει πώς ενεργεί εσωτερικά η μία ή η άλλη μορφή και πώς θα μπορούσε να μεταδώσει κατόπιν την πλήρη έκφραση τού γενικού του βιώματος στο κοινό.

Εδώ φυσικά, ο κριτικός θα χρειαζόταν ποιητική ψυχή, αφού ο ποιητής, για να ενσωματώνει τα αισθήματά του υποκειμενικά, πρέπει να τα αισθάνεται αντικειμενικά. Ο κριτικός, δηλαδή, θα έπρεπε να κατέχει δημιουργική δύναμη.

Πράγματι: όσο μακρύτερα στο παρελθόν στρέψουμε το βλέμμα, τόσο λιγότερες εξαπατήσεις και έργα κατά το φαινόμενο βλέπουμε. Έχουν εξαφανισθεί μυστηριωδώς. Παραμένουν μόνο οι γνήσιες καλλιτεχνικές οντότητες, έργα δηλαδή που έχουν στο σώμα (Μορφή) τους ψυχή (Περιεχόμενο).

Κάθε Τέχνη έχει τη δική της γλώσσα, το μέσον δηλαδή που ανήκει μόνο σ' αυτήν. Η κάθε Τέχνη, λοιπόν, είναι κάτι κλειστό στον εαυτό του. Η κάθε Τέχνη είναι και μια ιδιαίτερη ζωή. Είναι ένα βασίλειο δι' εαυτό.

Γι αυτό και εξωτερικά τα μέσα των διαφόρων Τεχνών είναι εντελώς διάφορα. Ήχος, χρώμα, λέξη!....

Όλα αυτά τα μέσα είναι στην έσχάτη εσωτερική τους βάση εντελώς όμοια: ο απώτερος σκοπός διαλύει τις εξωτερικές διαφοροποιήσεις και φανερώνει γυμνή την εσωτερική ταυτότητα.

Αυτός ο απώτατος σκοπός (η γνώση) φτάνει στην ανθρώπινη ψυχή με τις πιο λεπτές δονήσεις (παλμούς) της. Οι λεπτότατες αυτές δονήσεις, οι οποίες είναι ταυτόσημες στον απώτατο σκοπό, έχουν ωστόσο δια και καθ' αυτές διαφορετικές εσωτερικές κινήσεις, για να διακρίνονται μεταξύ τους.

Ο σκοπός των επιμέρους μέσων τής Τέχνης είναι το μη ορίσιμο και εντούτοις ορισμένο ψυχικό γεγονός.

Το ορισμένο (συγκεκριμένο) πλέγμα παλμών – ο σκοπός τού Έργου.

Ο δια τού αθροίσματος ορισμένων πλεγμάτων προβαίνων εξευγενισμός τής ψυχής – ο σκοπός τής Τέχνης.

Γι αυτό και η Τέχνη είναι απαραίραπτη και σκόπιμη.

Το μέσο που ανεύρε ο καλλιτέχνης είναι υλική μορφή τής ψυχικής του δόνησης, στην οποία «πιέζεται» να βρει έκφραση.

Όταν το μέσον είναι σωστό, προκαλεί στη ψυχή τού δέκτη σχεδόν ταυτόσημη δόνηση.

Δεν γίνεται αλλιώς. Μόνο που αυτή η δεύτερη δόνηση είναι σύνθετη. Κατ' αρχήν μπορεί να είναι ισχυρή ή αδύνατη, πράγμα που εξαρτάται από το βαθμό τής εξέλιξης τού δέκτη αλλά και από χρονικές επιρροές (απορροφημένη ψυχή). Αυτή η δόνηση τής ψυχής τού δέκτη θα θέσει κατά δεύτερον σε παλμική κίνηση, κατ' αναλογίαν, και άλλες χορδές τής ψυχής. Πρόκειται για το ερέθισμα τής «φαντασίας» τού δέκτη, ο οποίος στο έργο «δημιουργεί περαιτέρω».

Το έργο Τέχνης αποτελείται από δύο στοιχεία. Από το Εσωτερικό και το Εξωτερικό. Το εσωτερικό στοιχείο, αν το λάβουμε μεμονωμένα, είναι η συγκίνηση τής ψυχής τού καλλιτέχνη που έχει την ικανότητα να προκαλεί μια κατά βάση ανάλογη συγκίνηση στην ψυχή τού θεωρού. Εφόσον η ψυχή συνδέεται με το σώμα, μπορεί να δεχθεί κατά κανόνα δονήσεις μόνο με τη μεσολάβηση των αισθημάτων. Άρα το αίσθημα είναι μια γέφυρα από το μη Υλικό προ το Υλικό (Καλλιτέχνη) και από το Υλικό στο μη Υλικό (Θεωρό). Συγκίνηση – Αίσθημα – Έργο – Αίσθημα – Συγκίνηση.

Το εσωτερικό στοιχείο τού έργου είναι το Περιεχόμενό του. Η ψυχική δόνηση λοιπόν πρέπει να υφίσταται, ειδημή δεν δημιουργείται κανένα έργο. Δημιουργείται, δηλαδή, απλώς ένα φαινόμενο έργο.

Το δημιουργημένο από την ψυχική δόνηση εσωτερικό στοιχείο είναι το Περιεχόμενο τού έργου. Χωρίς ένδον Περιεχόμενο, έργο δεν υφίσταται.

Για να γίνει το έργο Περιεχόμενο (που κατ' αρχήν ζει «αφηρημένα»), πρέπει το δεύτερο στοιχείο – το εξωτερικό – να υπηρετεί την ενσωμάτωση. Γι αυτό και το Περιεχόμενο ζητά ένα μέσο εκφράσεως, μian «υλική μορφή».

Μια μέρα ο Ανρί Ρουσώ είπε ότι οι πίνακές του θα γίνονταν ιδιαίτερα καλοί, αν άκουγε μέσα του – με κάποιο περίεργο τρόπο – καθαρά «τη φωνή τής πεθαμένης του γυναίκας». Ομοίως κι εγώ συμβουλεύω τους μαθητές μου να μάθουν να σκέπτονται, αλλά να ζωγραφίζουν μόνο, όταν ακούνε τη φωνή «τής πεθαμένης τους γυναίκας».

Γεωμετρία – Γιατί ο πίνακας στον οποίο απαντώνται «γεωμετρικές» μορφές, να λέγεται «γεωμετρικός» και ο πίνακας που έχει μορφές φυτών να μην καλείται «βοτανικός»; Μήπως θα μπορούσαμε ίσως να ονομάσουμε «μουσικό» τον πίνακα που παριστάνει μια κιθάρα ή ένα βιολί;

α. Ποια είναι η θέση τού καλλιτέχνη απέναντι στα περίπλοκα πολιτικοκοινωνικά ή ηθικοοικονομικά προβλήματα τού καιρού μας;

β. Μπορεί κανείς να αποκλείσει την επιρροή τους;

γ. Η επιρροή του και η συμμετοχή του είναι φυσικές;

δ. Υπάρχει Τέχνη τής διαφήμισης;

ε. Η Τέχνη προσφέρει τίποτε ή όχι;

στ. Η σημερινή Τέχνη περνάει κρίση;

α. Η θέση τού καλλιτέχνη απέναντι στα περίπλοκα πολιτικά, κοινωνικά ή ηθικοοικονομικά προβλήματα είναι πάνω από αυτά. Η καλλιτεχνική εργασία απαιτεί ολόκληρο τον άνθρωπο και ολοκληρωτική εμβάθυνση στον κόσμο τής Τέχνης.

β. Ο καλλιτέχνης, όμως είναι φυσικό μέλος τής εποχής του. Όταν το πνεύμα αυτής τής εποχής έχει τη δύναμη να τον τραβήξει και να τον θέσει στην υπηρεσία του ο καλλιτέχνης το κάνει χωρίς να το γνωρίζει. Είναι δυνατόν να πει «από αύριο θα κάνω πολιτική, κοινωνική, μαρξιστική ή φασιστική ζωγραφική», πλην όμως είναι αδύνατον να το κάνει. Όταν με την έναρξη τού «Μεγάλου Πολέμου» πήγα στην Μόσχα, ένας συνάδελφός, μου είπε: «Τώρα λοιπόν θα ζωγραφίζουμε εθνικά;» Εγώ από τη μεριά μου ρώτησα: «Και όταν τελειώσει ο πόλεμος;» Σχεδόν σε όλες τις χώρες τού κόσμου τραγουδούσαν «εθνικά άσματα», αλλά εγώ χαιρόμουν, γιατί δεν υπήρξα τραγουδιστής. Και ούτε έγινα μέχρι σήμερα. Αυτή είναι η απάντησή μου και για το τρίτο ερώτημα.

δ. Αυτά ακριβώς τα εθνικά άσματα είναι ένα είδος διαφήμισης. Υπάρχει όμως και άλλη μια Τέχνη τής διαφήμισης – για την καλύτερη σοκολάτα τού κόσμου, για σουτιέν.

ε. Η Τέχνη προσφέρει μιαν υπηρεσία, αναμφίβολα, μα όχι στη «σύγχρονη ζωή». Πρόκειται για υπηρεσία στο πνεύμα – σήμερα κυρίως όπου το πνεύμα δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο πέμπτος τροχός τού αυτοκινήτου: κάποτε αργότερα θα χρειασθεί κι αυτός.

στ. Σήμερα εκτός τής τρομερής οικονομικής κρίσεως, υφίσταται κι άλλη μια πολύ τρομερή κρίση – η κρίση τού πνεύματος. Αιτία αυτής τής κρίσης είναι η προπαγάνδα υπέρ των πλέον στενών υλιστικών ιδεών. Μια από τις πιο επικίνδυνες συνέπειες αυτής τής προπαγάνδας είναι το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τις εκδηλώσεις τού πνεύματος. Διό και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την Τέχνη. Η εξήγηση μιας καταστροφικής πραγματικότητας βρίσκεται εδώ: η Τέχνη σπρώχτηκε και βγήκε έξω από τη «Ζωή». Τα αυτά ισχύουν και για την απόπειρα να «σωθεί» η Τέχνη με το να την ωθούμε να μπει «στην υπηρεσία τής σύγχρονης ζωής». Σε αυτό το σημείο βλέπω τη μοναδική κρίση τής Τέχνης στις σκοτεινές μας μέρες. Η Τέχνη όμως, θα νικήσει.

Η εφιαλτική πίεση των υλιστικών ιδεών που βγαίνουν από την κοσμική ζωή και παίζουνε ένα άσχημο παιχνίδι δίχως σκοπό, δεν τελείωσε ακόμα. Τα μεγάλα συναισθήματα όπως ο φόβος, η χαρά, η λύπη, κ.λ.π. δεν θα ενδιαφέρουν πια τον καλλιτέχνη. Θα γίνουν συναισθήματα κι ερεθίσματα πράγματι τόσο λεπτά, που δεν θα μπορούσε να τα εκφράσει η γλώσσα μας. Η κάθε Τέχνη χωριστά έχει τις ρίζες της στην εποχή της, η υψηλότερη, όμως, Τέχνη δεν είναι απλώς μια ηχώ κι ένας καθρέφτης αυτής τής Εποχής. Διαθέτει επιπλέον μια προφητική δύναμη που φθάνει βαθιά στο μέλλον και καταλαμβάνει το μέγα πλάτος του.

Όταν ο «μοντέρνος» απαιτεί να «καταλαβαίνουμε» με το κεφάλι ό,τι είναι προσιτό στο συναίσθημα, διαστρεβλώνει τα πάντα. Κι όταν ένας «απλός» άνθρωπος (εργάτης ή αγρότης) λέει: «Από τούτη την Τέχνη δεν πιάνω γυρ, μα νιώθω σαν σε εκκλησία», αποδεικνύει ότι το κεφάλι του δεν έχει ακόμα αταξία. Δεν καταλαβαίνει, αισθάνεται όμως.

Μια φορά είπε ένας εργάτης: «Δε θέλουμε καμιά Τέχνη να ναι φτιαγμένη ειδικά για μας, ζητάμε όμως μιαν αληθινή, ελεύθερη Τέχνη, τη μεγάλη Τέχνη.

Για το καλλιτέχνη υπάρχει πράγματι μια μόνο συνταγή: η τιμιότητα.

Εδώ βρίσκεται η λύση τού ζητήματος «Αφηρημένη Τέχνη». Η Τέχνη μένει βουβή μόνο για όποιον δεν μπορεί να «ακούσει» τη Μορφή. Και όχι μόνο η Αφηρημένη, αλλά και κάθε Τέχνη, ακόμα και η πιο «ρεαλιστική» από όλες.

Το «Περιεχόμενο» τής Ζωγραφικής είναι Ζωγραφική. Εδώ δεν υπάρχει τίποτε προς αποκρυπτογράφηση: το Περιεχόμενο μιλάει γεμάτο χαρά σε όποιον η πάσα Μορφή είναι ζωντανή, άρα και πλήρης Περιεχομένου.

Αυτός προς τον οποίο «μιλάει» η Μορφή δεν θα ψάξει απαραιτήτως στα «αντικείμενα». Ευχαρίστως παραδέχομαι ότι το «αντικείμενο για ορισμένους καλλιτέχνες αποτελεί εκφραστική αναγκαιότητα όπου όμως το αντικείμενο παραμένει απλώς ένα συμπλήρωμα, ένα extra τής Ζωγραφικής. Το συμπέρασμα λοιπόν, είναι ότι το αντικείμενο στην Ζωγραφική δεν μπορεί να το θεωρούμε ως κάτι το αναπόφευκτο. Μπορεί επίσης να δρα και ελαφρώς ενοχλητικά, όπως παραδείγματος χάρη στο δικό μου έργο.

Σας παρακαλώ ακόμα να μη θεωρήσετε ότι σάς αναπτύσσω κάποιο «πρόγραμμα». Και ιδιαίτερα θα σάς παρακαλούσα να μη θεωρήσετε πως θέλω να σάς φορτώσω με κάποιο «πρόγραμμα».

Τα «προγράμματα» μπορούν να είναι πολύ όμορφα και ελκυστικά, αλλά μόνο όταν αποκρυσταλλώνονται από τα έτοιμα έργα. Πρέπει να είναι αποτελέσματα τού έργου και επ' ουδενί αρχές τους.

Η δημιουργία είναι ελεύθερη και πρέπει να μένει ελεύθερη. Δεν πρέπει δηλαδή να πιέζεται από τίποτε. Με μόνη εξαίρεση την πίεση τής «εσωτερικής υπαγόρευσης» τής φωνής τής «πεθαμένης γυναίκας».

Άλλη μια φορά: πρέπει να φυλαγόμαστε από την προγραμματισμένη Τέχνη και να ακολουθούμε πάντα και μόνο έναν ακαθόριστο πόθο. Γιατί η Τέχνη ήταν ανέκαθεν έκφραση τού πόθου, σήμερα εξακολουθεί να είναι και αύριο θα μένει πόθος.

Ευτυχία τού καλλιτέχνη είναι η δυνατότητα να μπορεί να ντύνει τον πόθο με μορφές – κατά το μάλλον ή ήττον. Δυστυχία του η αδυναμία να «εκφράσει» ολόκληρο τον πόθο με μορφές.

Γνωρίζω πόσο δύσκολο είναι να «διαβάσουν» μερικοί αυτή την έκφραση – ιδιαίτερα όταν τους μιλάει μέσα από «αφηρημένες» μορφές. Μερικοί «θεωροί» τρομάζουν, γιατί νομίζουν ότι το έδαφος θα σχισθεί κάτω από τα πόδια τους και θα «μείνουν στον αέρα μετέωροι».

Οι «κανονικοί» άνθρωποι απαιτούν, ιδιαίτερα σήμερα, «να πατούν και με τα δύο τους πόδια σταθερά στη γη».

Η Αφηρημένη Τέχνη εγκαταλείπει την «επιδερμίδα» τής Φύσης, όχι όμως και τους νόμους της. Επιτρέψατέ μου να πω τη «μεγάλη λέξη»: τους κοσμικούς νόμους. Η Τέχνη είναι μεγάλη, μόνο αν μπορεί

να βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με κοσμικούς νόμους και να υποτάσσεται σε αυτούς. Τους νόμους αυτούς τούς αισθανόμαστε συνειδητά, όταν δεν πλησιάζουμε εξωτερικά τη Φύση, αλλά και να μπορούμε και να τη βιώνουμε. Όπως βλέπετε, το πράγμα δεν έχει καθόλου να κάνει με τη χρήση του «αντικειμένου». Απολύτως καθόλου!

Μερικοί επιστήμονες (κυρίως φυσικοί) και καλλιτέχνες (κυρίως μουσικοί) έχουν από παλιά παρατηρήσει ότι ένας μουσικός ήχος λόγω χάρη προκαλεί το συνδυασμό του με ένα συγκεκριμένο χρώμα (παραδείγμα ο Σκριάμπιν). Ή για να το εκφράσω αλλιώς: «Ακούτε» το χρώμα και «βλέπετε» τη νότα. Κοντεύουν τριάντα χρόνια από τότε που δημοσίευσα ένα μικρό βιβλίο όπου και καταπιανόμουν με το ζήτημα («Το Πνευματικό στην Τέχνη», Μόναχο, 1912). Το κίτρινο παραδείγματος χάρη έχει την ειδική ικανότητα να «ανεβαίνει» όλο και πιο ψηλά, έως ότου φθάνει σε ύψη άφταστα για το αφτί και το πνεύμα: ο ήχος μιας τρομπέτας, όταν παίζεται όλο και πιο υψηλά και όλο και πιο «οξυμένα» πονάει το αφτί και το πνεύμα. Το μπλε αντίθετως, που με την αντίθετη δύναμή του τής «κατάδυσης» φθάνει σε ατέλειωτα βάθη, συνδέεται με τον ήχο του φλάουτου (όταν έχουμε ανοιχτό μπλε) και του βιολοντσέλου (όταν το μπλε βαθαίνει) και, τέλος, με εκείνον τον μεγαλοπρεπή ήχο του κοντραμπάσου. Στο τέλος, στους πιο βαθείς τόνους του εκκλησιαστικού οργάνου «βλέπετε» τα βάθη του μπλε. Το καλοβαλμένο πράσινο αντιστοιχεί στους μέσους και τους πλατείς ήχους του βιολιού. Αν μπει σωστά το κόκκινο (κιννάβαρι) σου δίνει την εντύπωση ισχυρών χτύπων ταμπούρλου – κ.λ.π.

Οι παλμοί του αέρα (τόνος) και του φωτός (χρώμα) ορίζουν ασφαλώς τη βάση αυτής τής φυσικής συγγένειας.

Αλλά δεν είναι η μόνη βάση. Υπάρχει και άλλη μία: η φυσιολογική. Πρόβλημα του «πνεύματος».

Έχετε ακούσει εκφράσεις (ή μήπως τις έχετε πει και εσείς;) όπως: «τι κρύα μουσική!» ή «τι παγερή ζωγραφική!». Έχετε την αίσθηση του παγωμένου αέρα που μπαίνει το χειμώνα από το ανοιγμένο παράθυρο. Και όλο σας το κορμί «υποφέρει».

Ξαφνικά όμως ζεσταινόμαστε – ο ζωγράφος ή ο συνθέτης με σωστή εφαρμογή θερμών τόνων και ήχων δημιουργήσε «θερμά» έργα. Καιγόμαστε αμέσως. Συγχωρείστε με, αλλά η Ζωγραφική και η Μουσική που σας κάνουν (αν και σπάνια) να πονάτε, είναι αληθινές.

Ξέρετε επίσης ότι, όταν τα δάχτυλό σας «βγει περίπατο» στο πνεύμα, κινούμενο επάνω σε κάποιους ηχητικούς ή χρωματικούς συνδυασμούς, θα «τρυπηθεί» ξαφνικά σάμπως από αγκάθια. Άλλες φορές πάλι περπατάει τη Ζωγραφική ή τη Μουσική σάμπως να πατά μετάξι.

Και τέλος – το ιώδες φερ' ειπείν δεν μυρίζει διαφορετικά από το κίτρινο; Και από το πορτοκαλί; Και από το ανοιχτό γαλαζοπράσινο;

Στη γεύση μήπως δεν είναι διαφορετικά αυτά τα χρώματα; Τι εύγευστη Ζωγραφική! Η γλώσσα αρχίζει να παίρνει μέρος στο έργο Τέχνης. Έτσι έχουμε και τις πέντε γνωστές αισθήσεις του ανθρώπου. Μην απατάσθε και μην πιστεύετε ότι θα καταλάβετε την Ζωγραφική μόνο με το μάτι. Όχι! Θα την καταλάβετε και με τις πέντε σας αισθήσεις.

Βάλτε ένα μήλο δίπλα σε ένα άλλο. Θα έχετε δύο μήλα. Με αυτή την απλή πρόσθεση φθάνετε στα εκατό, στα χίλια μήλα, και η αύξηση των μήλων δεν τελειώνει ποτέ. Αριθμητική διαδικασία. Η πρόσθεση στην Τέχνη είναι αινιγματική: κίτρινο + κίτρινο = κίτρινο². Γεωμετρική πρόοδος.

κίτρινο + κίτρινο + κίτρινο + κίτρινο.....= γκρίζο. Από το πολύ κίτρινο το μάτι κουράζεται: φυσιολογικός περιορισμός. Η αύξηση έτσι γίνεται ελάττωση και τελειώνει στο μηδέν. «Παράλογο» πράγμα. Τον καθαρό Λόγο μην τον εμπιστεύεστε όταν πρόκειται περί Τέχνης και μην προσπαθείτε να «καταλάβετε» τη δεύτερη ακολουθώντας τον επικίνδυνο δρόμο τής Λογικής.

1. Είναι δύσκολο αν όχι αδύνατο), να «κρίνουμε» ένα μεμονωμένο έργο οποιουδήποτε καλλιτέχνη, χωρίς να γνωρίζουμε όσο το δυνατόν καλύτερα το συνολικό του έργο, και

2. είναι αναγκαίο – όταν επιτευχθεί η γνωριμία αυτή με το συνολικό έργο – να διερωτηθούμε αν το έργο δείχνει έναν νέο, άγνωστο μέχρι τώρα κόσμο.

Η αξία του συνολικού έργου εξαρτάται από την πολυπτυχία των εκφραστικών μορφών (τον «πλούτο» του Περιεχομένου) και τη δύναμη (την «επάρκεια») της έκφρασης. Ταυτόχρονα – παρά τη διαφορά – το κάθε μεμονωμένο έργο ενός καλλιτέχνη, συνδέεται τόσο χαρακτηριστικά με την αξία και το συνολικό έργο, ώστε να είναι προφανής η καταγωγή του – αναγνωρίζουμε την «υπογραφή» του καλλιτέχνη.

Ο θεωρός που βλέπει το αντικείμενο, συμβαίνει συχνά να νομίζει ότι βλέπει την Ζωγραφική. Αναγνωρίζει συχνά ένα άλογο, ένα βάζο, ένα βιολί, μια πίπα, αλλά το καθαρώς ζωγραφικό περιεχόμενο, τού διαφεύγει εύκολα. Από την άλλη μεριά, όταν το αντικείμενο είναι συγκεκαλυμμένο ή άγνωστο, γιατί έτσι το θέλησε ο ζωγράφος, ο θεωρός κρέμεται πλέον από τον τίτλο τού πίνακα, όπου υπάρχει ο υπαινιγμός τού αντικειμένου. Ο θεωρός ικανοποιείται έχοντας την ψευδαίσθηση ότι απολαμβάνει την ίδια την Ζωγραφική.

Πολλές φορές το αντικείμενο ξεγελάει το πνεύμα.

Εν τοιαύτη περιπτώσει η «γέφυρα» που συνδέει τη Ζωγραφική με τον θεωρό, μεταμορφώνεται σε τοίχο.

Η ταυτόχρονη παρατήρηση αντικειμένου και Ζωγραφικής είναι ικανότητα που ξεκινάει από εγγενή συναίσθηση και οδηγείται από εξάσκηση. Ομοίως και η ικανότητα να βλέπεις. Συγκεκριμένη Ζωγραφική. Με ικανοποίηση έβλεπα πολύ συχνά θεωρούς να ενδιαφέρονται με μεγάλη ζωνρότητα για την Συγκεκριμένη Τέχνη χωρίς να ην «καταλαβαίνουν» και των οποίων τα μάτια άνοιξαν δια μιας σε μια στιγμή ανύποπτη. Ήταν ωραία να βλέπεις τη χαρά της «ανακάλυψης».

Σε ό,τι με αφορά, είμαι ευτυχής που γνωρίζω ότι στην Τέχνη δεν θα υπάρξουν ποτέ «επιστημονικά μέτρα» μετρήσεως της αξίας της. Στην πραγματικότητα τα «μέτρα» αυτά θα παρίσταναν ένα νέο εμπόδιο για την «κατανόηση» της Τέχνης. Ο Λόγος θα αντικαθιστούσε το «συναίσθημα», όπερ σημαίνει τη δημιουργική δύναμη του καλλιτέχνη και τον απαραίτητο «οδηγό» τού θεωρού, για να μπορέσει να «μπει» σε ένα έργο.

Ο υπερεκτιμώμενος σήμερα Λόγος θα κατέστρεφε τη μοναδική «ά-λογη» περιοχή που απόμεινε στη φτωχή σημερινή ανθρωπότητα. Και σήμερα ακριβώς βλέπουμε τόσα πολλά παραδείγματα ασκήσεως βίας επάνω στην Τέχνη, προκειμένου να γίνει έλλογη. Απογοητευτικά παραδείγματα.

Κάποτε έλεγα συχνά στους μαθητές μου: «Να σκέπτεστε όσο πολύ θέλετε και μπορείτε – είναι ωραία συνήθεια! – μα μπροστά στο καβαλέτο να μη σκέπτεστε ποτέ». Με μεγάλη μου ευχαρίστηση την ίδια συμβουλή θα ήθελα να δώσω σε όσους αναζητούν ματαιώς «μέτρα αξίας»: «Στυλώστε το αφτί σας στη Μουσική, ανοίξτε τα μάτια σας για τη Ζωγραφική. Και μην σκέπτεστε τίποτε!»

Κάνετε, αν θέλετε, έλεγχο, αφού πρώτα δείτε και ακούσετε.

Κι αν θέλετε, ρωτήστε τον εαυτό σας αν σας «απήγαγε» αυτό το έργο σε έναν μέχρι τώρα άγνωστό σας κόσμο. Αν ναι, τι άλλο θέλετε παραπάνω;»